

СТІВЕН ЛЕВІТТ і СТІВЕН ДАВНЕР

СУПЕРФРІКОНОМІКА

*Переклав з англійської
Дмитро Кожедуб*

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2018

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ЗМІСТ

<i>Пояснювальний коментар</i>	7
<i>Вступ</i> Фріки в економіці	13
<i>Розділ 1</i> Що спільного між повією та Сантою з універмагу?	29
<i>Розділ 2</i> Навіщо терористам-смертникам страхувати життя?	65
<i>Розділ 3</i> Неймовірні історії про байдужість та альтруїзм	103
<i>Розділ 4</i> Дешево і просто	137
<i>Розділ 5</i> Що спільного в Ела Гора та вулкана Пінатубо?	167
<i>Епілог</i> Мавпи — теж люди	211
<i>Подяки</i>	217
<i>Примітки</i>	221

ПОЯСНЮВАЛЬНИЙ КОМЕНТАР

Час зізнатися, що в першій книжці ми збрехали. Двічі.

Перша брехня була у вступі, де ми сказали, що книжка не має «єдиної теми». От як це трапилось. Наше видавництво, у якому працюють чудові розумні люди, прочитавши перший рукопис, забило на сполох: «У цій книжці немає єдиної теми!».

Натомість ми подали роботу, що складалася з купи історій про брехливих учителів, нечесних ріелторів і матусиних синків, які торгують креком. Ці історії не мали ретельно продуманого теоретичного фундаменту, який би посилював ефект від написаного.

Видавці ще більше захвилювались, коли ми запропонували назву для цієї мішанини: «Фрікономіка». Навіть по телефону було чутно, як вони ляскають долонею себе по лобі: «Ці ідіоти щойно здали рукопис без чіткої теми і з абсурдною назвою!».

Нам слушно запропонували просто у вступі зізнатися, що в нашій роботі немає єдиної теми. Отже, щоб усе було мирно, ми так і зробили.

Однак насправді книжка *мала* єдину тему, хоч тоді це було складно розгледіти навіть нам.

Якщо стисло, вона виглядає так: *«Люди реагують на стимули»*.
Якщо детальніше, можна сказати:

Люди реагують на стимули, однак не завжди в передбачуваний спосіб. Отже, один з найстабільніших законів Усесвіту — це закон непередбачуваних наслідків. Це стосується як шкільних учителів, так і ріелторів, торгівців креком, вагітних жінок, сумоїстів, продавців бубликів та членів Ку-клукс-клану.

Що ж до проблеми з назвою книжки, її так і не вдалось розв'язати. Розглянувши десятки варіантів, таких як «Нетрадиційна мудрість» (таке собі...), «Не обов'язково так» (пфе-е-е...) і «Нетипове бачення» (без коментарів!), наші видавці таки вирішили, що, можливо, «Фрікономіка» — це не так уже й погано. Точніше, можливо, це настільки погано, що навіть добре.

А можливо, ми їх просто доконали.

Підзаголовок обіцяв, що книжка покаже «таємний бік усього». Це була друга брехня. Ми були впевнені, що люди побачать у цьому навмисне перебільшення. Однак деякі читачі сприйняли ці слова буквально і скаржились, що насправді в наших історіях ідеться не про «все». Отже, хоч ми цього й не хотіли, але вийшло так, що в підзаголовку ми теж збрехали. Просимо за це пробачення.

Хай там як, а наша нездатність написати в першій книжці про «все» мала непередбачуваний наслідок. Вона створила потребу в другій книжці. Утім кажемо прямо, що навіть якщо скласти ці дві роботи разом, у них не буде «всього».

Ми працюємо вдвох уже сім років. Усе почалось, коли один з нас (Дабнер, письменник і журналіст) написав у журналі статтю про іншого (про Левітта, ученого-економіста). Хоч спершу ми були суперниками, усе ж ми вирішили об'єднати зусилля, коли деякі видавництва почали пропонувати нам пристойні гроші за книжку (пам'ятайте: *люди реагують на стимули*, а економісти і журналісти — теж люди, хоч би що хто казав).

Ризики п'яних прогулянок... Рятівник індійських жінок... Потоп із гною... Що таке «фрікономіка»?.. Беззубі акули та кровожерливі слони... Речі, які ви завжди думали, що знаєте, але не знали.

У житті доводиться ухвалювати багато складних рішень. Яку професію обрати? Чи слід віддати вашу хвору маму в спеціальний заклад? Чи варто вам з вашою другою половинкою зважитися на третю дитину?

Ці рішення складні з багатьох причин. По-перше, у таких випадках ідеться про дуже високі ставки, тож вас гризуть сумніви. Крім того, такі рішення доводиться ухвалювати вкрай рідко, тож навряд у вас багато практики в цьому. Якщо ви часто купуєте продукти, мабуть, ви робите це віртуозно, але коли йдеться про купівлю вашого першого будинку — це вже зовсім інша річ.

Натомість деякі рішення ухвалювати дуже просто.

Уявіть, що ви пішли на вечірку до друга. Він живе за кілька кілометрів від вас. Ви чудово проводите час, можливо, завдяки чотирьом ке-

лихам вина. Вечірка добігає кінця. Посьорбуючи останній келих, ви дістаєте з кишені ключі від машини. Раптом ви розумієте, що сідати зараз за кермо — погана ідея, адже ви не в тому стані, щоб вести авто¹.

Останні кілька десятиліть нам постійно нагадують про ризику кермування в нетверезому стані. У п'яного водія в тринадцять разів більше шансів потрапити в автокатастрофу, ніж у тверезого.

Але багато людей досі сідають за кермо напідпитку. У Сполучених Штатах більш ніж 30 відсотків смертельних ДТП відбулися за участю принаймні одного нетверезого водія. Уночі, коли люди вживають найбільше алкоголю, ця частка сягає 60 відсотків. Загалом щороку люди долають близько 34 мільярдів кілометрів під дією алкоголю².

Чому так багато водіїв сідають за кермо напідпитку? Можливо, тому, що п'яних водіїв не часто ловлять. За статистикою, на кожні 43 000 кілометрів, подоланих у нетверезому стані, припадає лише один арешт³. Тобто можна проїхати з одного кінця країни в інший, потім назад, а потім ще тричі туди-сюди, постійно потягуючи пиво, перш ніж вас зупинять. Як і більшість правопорушень, кермування напідпитку, мабуть, можна було б викоринити, запровадивши суворішу систему покарань, наприклад, блок-пости, де п'яних водіїв страчували б на місці, але нашому суспільству навряд це сподобається.

Утім на вечірці у свого друга ви ухвалили, здавалося б, найпростіше рішення у світі: замість того щоб їхати додому, ви підете пішки. Зрештою, це лише кілька кілометрів. Ви розшукуєте свого друга, дякуєте за вечірку і розповідаєте про свій план. Він аплодує вашій розсудливості.

Однак чи є в нього привід для аплодисментів? Ми всі знаємо, що їздити напідпитку надто небезпечно, але як щодо п'яних прогулянок? То чи таке вже й просте це рішення?

Розгляньмо деякі цифри. Щороку в транспортних аваріях гине більше ніж 1000 п'яних пішоходів⁴. Вони раптово сходять

Розділ 1

Що спільного між повією ТА САНТОЮ З УНІВЕРМАГУ?

*Знайомство із Лашіною, повією на пів-
ставки... Мільйон мертвих «відьом»... Як
жінок карають за те, що вони жінки...
Title IX створює робочі місця для жінок, але
їх відбирають чоловіки... Одна з 50 жінок —
повія... Проституція у старому Чикаго... Ні
на що не схоже опитування... Знецінення
послуг повій... Чому оральний секс так зде-
шевів?.. Сутенери проти ріелторів... Чому
копи люблять повій... Куди поділись усі
вчительки?.. Звідки утворюється прірва
між чоловічою і жіночою зарплатнею?.. Не-
вже чоловіки так люблять гроші, як жінки
люблять дітей?.. Чи збільшить вашу зар-
платню зміна статі?.. Знайомство з Еллі,
щасливою повією.*

Не так давно, одного приємного прохолодного
літнього вечора, двадцятидев'ятирічна жінка
на ім'я Лашіна²⁸ сиділа на капоті позашляховика
біля соціального житлового кварталу Dearborn
Homes у південній частині Чикаго. Її погляд
був виснаженим, але загалом вона здавалась
юною. Її гарне обличчя окреслювали пасма
випрямленого волосся. На ній був мішкуватий

чорно-червоний спортивний костюм. Такі вона носила з дитинства. У її батьків рідко були гроші на новий одяг, тож вона звикла купувати поношені речі своєї двоюрідної сестри.

Лашіна розповідала про те, як заробляє на життя. Вона описала чотири основні джерела прибутків: крамничні крадіжки, стояння «на шухері», перукарські послуги та проституція.

Поцуплене в крамницях вона продавала. Стояти «на шухері» означало допомагати місцевим торговцям наркотиками. За дитячу стрижку вона брала 8 доларів, а за чоловічу — 12.

Яка із цих робіт найгірша?

«Проституція», — каже вона впевнено.

Чому?

«Мабуть, мені просто не подобаються чоловіки. Це гнітить мене психологічно».

А що, якби за проституцію платили вдвічі більше?

«Чи працювала б я більше? — питає вона. — Звісно!»

Так склалось історично, що чоловіком бути простіше, ніж жінкою. Так, це надмірне узагальнення, так, існують винятки, але, як не крути, жінкам живеться важче²⁹. Хоч чоловіки завжди воювали, полювали і виконували тяжку фізичну роботу, середня тривалість життя жінок була меншою. Іноді смерті були абсолютно безглузді. У період з XIII до XIX століття мільйон європейських жінок (переважно бідних вдів) втратили за відьомство, звинувативши їх у непогоді й поганому врожаї³⁰.

Зрештою, жінки таки випередили чоловіків у плані тривалості життя, перш за все, завдяки покращенню медичного обслуговування при народженні дітей. Утім у багатьох країнах бути жінкою нестерпно навіть у XXI столітті. У Камеруні юним дівчатам калічать груди дерев'яною палицею чи розпеченою шкаралупою кокосового горіха, щоб зробити їх менш сексуально привабливими³¹. У Китаї нарешті відійшли від традиції деформування жіночих ніг, але все одно жінок частіше кидають після народження, вони часто неосвічені та зводять рахунки

Найгірший місяць для народження дитини... День народження має значення навіть для коней... Чому Альберт Ааб затьмарить Альберта Зизмора... Прокляття дня народження... Звідки береться талант?.. В одних родинах народжуються бейсболісти, а в інших — терористи... Чому тероризм такий доступний і простий... Побічні ефекти 11 вересня... Чоловік, який змінює лікарні... Чому відділення невідкладної допомоги вже застаріли... Як відрізнити хорошого лікаря від поганого?.. «Укушений клієнтом на роботі»... Чому медсестра краще знає, до якого лікаря потрапити пацієнтові... Деякі способи затримати смерть... Чому хіміотерапія така популярна, хоч вона вкрай рідко допомагає?.. «Рак досі дає нам копняків»... Війна не така вже й небезпечна?.. Як упіймати терориста.

Якщо у вас є знайомі в південно-східній Уганді, у яких наступного року має народитися дитина, тримайте кулаки, щоб вона не з'явилась на світ у травні. Якщо так трапиться, це на 20 відсотків підвищить її шанси мати в дорослому віці зорові, слухові чи розумові відхилення.

Утім через три роки в травні було цілком безпечно народжувати дитину. Однак небезпека лише пересунулась на квітень, а не зникла.

У чому ж причина цієї аномалії? Перш ніж спробувати здогадатись, подумайте от про що: схожа ситуація виникла на іншому кінці світу, в Мічигані. Насправді народжувати в травні в Мічигані, можливо, навіть небезпечніше, ніж в Уганді.

Економісти Дуглас Олмонд і Бхашкар Мазумдер мають елементарне пояснення цього нездорового явища: Рамадан.

У деяких частинах штату Мічиган мешкають численні групи мусульман, як і в південно-східній Уганді. Закони ісламу вимагають не їсти і не пити в світлу пору доби протягом усього місяця Рамадан. Більшість мусульманських жінок дотримується цього посту навіть під час вагітності. Зрештою, це не цілодобове голодування. Однак проаналізувавши зібрані за кілька років дані, Олмонд і Мазумдер дізнались, що в дітей, котрі були ще в утробі під час Рамадану, частіше виникають різні відхилення. Ступінь цих відхилень залежить від того, на який місяць вагітності припав Рамадан. Найгірші наслідки бувають, якщо голодування збіглося із першим місяцем вагітності, однак проблеми можуть виникнути, якщо мати голодує на будь-якому терміні аж до восьмого місяця⁵⁸.

Мусульмани живуть за місячним календарем, тож щороку Рамадан починається на одинадцять днів раніше, порівняно з попереднім. У 2009 році він тривав з 21 серпня по 19 вересня, отже, травень 2010-го був найменш вдалим місяцем для народження. Через три роки, коли Рамадан почався 20 липня, найнебезпечнішим для появи на світ став квітень.

Ризик зростає ще більше, коли Рамадан випадає влітку, адже тоді день триває довше, що означає більше часу без їжі й води. У такі роки аномалії в немовлят у Мічигані трапляються частіше, адже там день триває п'ятнадцять годин, тоді як в Уганді, що розташована на екваторі, світла пора доби майже весь час однаково довга.

Чому 38 людей спостерігало за вбивством Кітті Дженовезе?.. Якими бувають сусіди... Що спричинило спалах злочинності в 1960-ті роки?.. Як Американська спілка захисту громадянських свобод заохочує злочинців... Коріння альтруїзму... Хто відвідує літніх людей?.. Природні катастрофи... Економісти в лабораторіях... Геніальна простота гри «Диктатор»... Люди такі щедри! Дякувати Богові за мотоциклістів без шоломів... Чудовий іранський експеримент з нирками... Чому реальні люди не поводяться як піддослідні?.. Брудна правда про альтруїзм... Опудала лякають і людей... І знову про Кітті Дженовезе.

Одного прохолодного четверга в березні 1964 року у Нью-Йорку трапилось дещо жахливе. Дещо таке, що змушує сприймати людей як найгоїстичніших істот, котрих колись бачила ця планета⁹⁸.

Двадцятивосьмирічна жінка на ім'я Кітті Дженовезе їхала додому з роботи і, як завжди, припаркувалась на стоянці залізничної станції Лонг-Айленд. Вона мешкала в Кью-Гарденз, що

в Квінзі, хвилин за двадцять їзди потягом від Мангеттена. Це був гарний район з акуратними будиночками, кількома багатоквартирними житловими комплексами і торговим кварталом.

Дженовезе мешкала над крамничками, що вітринами виходили на Остін-стрит. Вхід до її квартири був за рогом. Вона вийшла з автівки й зачинила її. Майже миттєво до неї підбіг чоловік і вдарив ножем у спину.

Дженовезе скрикнула. Напад стався на тротуарі біля крамниць, через дорогу від десятиповерхового будинку під назвою Маубрей.

Нападник, якого звали Вінстон Моузлі, кинувся до свого авто, білого Corvaіr, припаркованого на узбіччі, метрів за шістдесят звідти. Він увімкнув задній хід і незабаром зник із поля зору.

Хитаючись, Дженовезе звелася на ноги і рушила за ріг свого будинку. Однак Моузлі раптом з'явився знову. Спершу він згвалтував Дженовезе, а тоді повернувся ще раз, удруге вдарив ножем і залишив помирати. Потім він знову сів у своє авто і поїхав додому. Як і Дженовезе, він теж був молодий. Йому було двадцять дев'ять і він також мешкав у Квінзі.

Його дружина працювала фельдшеркою. У них було двоє дітей. Їдучи додому, Моузлі зупинився перед світлофором і помітив іншу машину, водій якої заснув за кермом. Моузлі вийшов і розбудив чоловіка. Він не заподіяв йому нічого лихого і не пограбував, коли той спав. Наступного ранку Моузлі, як завжди, пішов на роботу.

Невдовзі його злочин набув розголосу. Не тому, що Моузлі був психопатом — таким собі нормальним сім'янином, який скоював страхітливі злочини, зокрема сексуального характеру. І не тому, що Дженовезе була яскравою особистістю, адміністраторкою в барі та лесбіянкою, котру раніше заарештовували за азартні ігри. І не через те, що Дженовезе була білою, а Моузлі — темношкірим.

Про вбивство Кітті Дженовезе всі дізнались завдяки статті на першій сторінці The New York Times. Ось як вона починалась:

Розділ 4 Дешево і просто

*Ризики дітонародження... Ігнац Земмель-
вайс іде на допомогу... Як Акт про захист
зникаючих видів тварин загрожує твари-
нам, що зникають... Як не платити за ваше
сміття... Таємниця хірургічних щипців...
Голод, якого не було... Триста тисяч мерт-
вих китів... Загадки поліомієліту... Що запо-
бігає серцевим нападам?.. Машина-вбивця...
Дивна історія Роберта Макнамари... Скин-
мо кілька черепів зі сходів!.. Хвала паску без-
пеки... Чому не варто їздити на передньому
сидінні... Чи допомагають дитячі авто-
крісла?.. Манекени для краш-тестування
не брешуть... Чому урагани вбивають і як
цьому запобігти.*

Відомо, що люди люблять скаржитись, особли-
во на те, наскільки зараз гірше живеться, ніж
колись.

Майже завжди вони помиляються. Порівня-
но з попередніми епохами, ХХІ століття — знач-
но сприятливіший час для існування людства
за такими показниками, як: бойові дії, рівень
злочинності, освіта, транспорт, безпека праці,
охорона здоров'я тощо.

Візьмімо народження дітей. Сьогодні в розвинених країнах під час пологів помирає 9 жінок зі 100 000. Ще сто років тому ця кількість була в *п'ятдесят разів* більшою.

Однією з основних небезпек у процесі народження був післяпологовий сепсис, від якого часто гинули породіллі та немовлята. У 1840-ві роки такі випадки часто траплялись навіть у найкращих лікарнях Європи. Жінки приходили народжувати абсолютно здоровими, а в результаті помирали від лихоманки.

Мабуть, найкращою в ті часи була багатопрофільна лікарня у Відні. У період із 1841 по 1846 рік тамтешні лікарі допомогли з'явитися на світ 20 000 немовлят. Близько 2000 матерів, або одна з 10, померли. У 1847 році стало ще гірше: *кожна шоста породілля* померла від післяпологового сепсису¹²⁹.

Саме того року молодий лікар угорського походження Ігнац Земмельвайс став заступником голови пологового відділення віденської лікарні. Земмельвайс був дуже чутливою людиною. Він брав близько до серця страждання інших і так переймався через високий рівень смертності, що вирішив будь-що розв'язати цю проблему¹³⁰.

На відміну від інших чутливих людей, Земмельвайс умів абстрагуватись від емоцій і зосередитись на фактах.

Перш за все, він визнав, що лікарі уявлення не мали, що саме викликало післяпологовий сепсис. Можливо, вони це *заперечували*, але надмірна кількість смертей свідчила про інше. Деякі тодішні здогадки щодо причин сепсису були досить дивні:

- Носіння на ранніх стадіях вагітності тісного одягу, наприклад, корсетів, що затримували фекалії в кишківнику, внаслідок чого відбувалось їх гниття, а отруйні речовини просочувались у кров.
- Післяпологові виділення, магнітні бурі, особиста схильність.
- Заражене повітря в пологових палатах.
- Присутність лікарів чоловічої статі, через яку «жінки дуже саромились і це провокувало виникнення патологічних змін».
- Застуда, неправильне харчування.

Цікаво, що найчастіше в усьому звинувачували жінок. Можливо, тому, що в ті часи всі лікарі були чоловіками. Хоч сьогодні медицина XIX століття видається примітивною, тоді медиків вважали мало не богами. Однак післяпологовий сепсис негативно позначався на їхній репутації. Коли жінки народжували вдома, у присутності повитух (тоді це досі було звичною справою), вони мали в шістдесят разів *менший* шанс померти від післяпологового сепсису, ніж у лікарні.

Чому ж народжувати в сучасній лікарні під наглядом кваліфікованих лікарів було небезпечніше, ніж удома на старому матраці у присутності повитухи?

Щоб розв'язати цю загадку, Земмельвайс почав збирати дані. Проаналізувавши статистику смертей у його лікарні, він помітив дивну тенденцію. У пологовому відділенні було дві палати. В одній працювали лікарі-чоловіки та інтерни, а в іншій — інтерни та повитухи. Між показниками смертності в цих палатах була величезна прірва:

Рік	Палата лікарів			Палата повитух		
	Пологів	Смертей	Відсоток	Пологів	Смертей	Відсоток
1841	3,036	237	7,8	2,442	86	3,5
1842	3,287	518	15,8	2,659	202	7,6
1843	3,060	274	9,0	2,739	164	6,0
1844	3,157	260	8,2	2,956	68	2,3
1845	3,492	241	6,9	3,241	66	2,0
1846	4,010	459	11,4	3,754	105	2,8
Разом	20,042	1,989		17,791	691	
Середнє значення			9,9			3,9

Чому в палаті лікарів рівень смертності був більш ніж удвічі вищий? Земмельвайс поцікавився, чи не кладуть у палату лікарів більш хворих і слабких жінок.